

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Minder fra Toftlundegnen under Køllertiden
af afd. køb. Nis Jensen, Branderup

Breve fra pastor Gottlieb, Hviding og Øster-Lindet

Brev til Orla Lehmann

Fra et bryllup på Nørremølle

Chr. Maibøll:

Optegnelser fra en bondegård i Jejsing i Napoleonstiden

Thomas Otto Achelis:

Nogle slesviger i »Østersøprovinserne«

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz' adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

NUMMER 12 · 1. DECEMBER 1961 · 37. ÅRGANG

Historisk Samfund for Sønderjylland
tilbyder sine medlemmer og abonnenterne på
Sønderjysk Månedsskrift

HISTORISK SAMFUND'S BØGER TIL FAVØRPRIS

Benyt Dem af dette gode tilbud på

julegaver

NYHEDER

Johan Meyer: *Det gamle Frøslev*. 164 s., indb. kr. 5,00.

G. Japsen: *Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850*. 274 s.,
indb. kr. 15,00.

Sig. Schoubye: *Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønder-
egnen 1550–1900*. Rigt illustreret, ca. 400 s., pris kr. 50,00.

Først i december kommer

Åbenrå by's historie, bd. I. Indb. kr. 16,50, i skind kr. 27,00.

Af vore ældre skrifter kan nævnes

M. Kamphøener: *Skrumsager*. Kr. 5,00.

H. V. Gregersen: *Niels Heldvad*. 200 sider, kun kr. 8,00.

A. Nyholm: *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på
sprogreskr. tid*. Kr. 12,00.

**Benyt Dem af de gode tilbud
og indsend allerede idag bestilling til**

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
Landsarkivet, Åbenrå

Minder fra Toftlundegnen under Køllertiden

*Nedskrevet af afd. købmand Nis Jensen,
Branderup.*

Nis Jensen, Branderup mølle, blev født i Hejls 1851. Sin meste skolegang fik han i Harreslev og blev konfirmeret i Hanved kirke. 16 år gammel kom han som præparand til Hovrup skole og to år senere til Struckstrup i Angel som 2. lærer. Han optrådte for Danmark i 1870 og kom på Vallekilde højskole. Efter et par års ophold på denne egn kom han til Vellerup i Agerskov sogn som huslærer hos gdr. Kresten Refslund, afdøde amtmand Kr. Refslund Thomsens bedstefar.

I 1875 flyttede han til Branderup mølle som huslærer for Jørgen Fausbøls børn. 1879 begyndte Nis Jensen en købmandsforretning ved Branderup mølle. Han blev gift samme år med Louise Demant, der havde været lærerinde, først for Anders Hørlycks og senere frimenighedspræst L. B. Paulsens børn. De sluttede sig straks til Bovlund frimenighed, og Nis Jensen udførte et stort arbejde under den lange retssag om brugen af den i 1896 opførte frimenighedskirke, som først efter en kammerretskendelse i 1900 kunne åbnes og benyttes. Nis Jensen gik også stærkt op i det folkelige og nationalpolitiske arbejde. Han var i årene omkring 1900 medlem af Den nordslesvigske Vælgerforenings tilsynsråd og havde forskellige andre tillidshverv på hjemegnen. Han afgik ved døden den 29. 11. 1928.

Tiden fra 1892–98 kan betegnes som en opgangstid for danskheden i den sydlige del af Haderslev amt, særlig på Toftlundegnen. Udvandringen var standset omtrent midt i firserne; ikke få optanter blev naturaliserede i årene 1891–92. Ungdommen søgte til danske ungdomsskoler og vendte hjem med forstærket kærlighed til det hjemlige og med forøget mod til at tage fat og være med i arbejdet for danskhedens bevarelse. De danske stemmer i Toftlundegnen gik fra 597 i 1886 op til 817 i 1897, og de tyske stemmer var i året 1898 færre end i 1887. I hele Nordslesvig steg det danske stemmeantal fra 12860 i 1890 til 14821 i 1898, mens tyskerne trods valgtryk, embedsmandsafhængighed og meget andet ikke kunne opvise en tilsvarende stigning.

Stemningen var derfor også særlig høj hos danskerne i efteråret 1898. Det gode valgresultat bidrog til at fremkalde glæde hos alle bevidste danske, og særlig havde de byer, der ligger syd og øst for Toftlund, klaret sig udmærket. Som et lyn fra en klar himmel kom da budskabet om den første større udvisning i Bevtoft sogn den 21. oktober 1898. Jeg kom tilfældigvis til Vojens samme aften, de udviste rejste med toget og fik nyheden af værten i Vojens Vesterkro. Først kunne jeg ikke tro, at det var muligt, at 20–30 uskyldige tjenestefolk skulle lide, fordi deres husbond ved forskellige lejligheder havde vist det danske sindelag, men efterhånden, som enkelthederne fortaltes, kunne man jo nok blive klog på, at de prøjsiske myndigheder havde valgt en sådan måde til at straffe på. Det var ikke just venlige bemærkninger der fra danske kom frem. Først troede man, at det skulle være et skræmmeskud, og der kom heller ikke flere udvisninger frem i de følgende uger, i det mindste ikke her på egnen.

Bevtofterne bøjede ikke nakken for det slag, der havde ramt dem; de fik delvis erstatning, for de udviste tjenestefolk hjalp hinanden gensidig, indtil der var kommet ro i sindene, og de var fast besluttet på ikke for den pris, Hr. von Stojentin i Toftlund fordrede, at fravige deres danskhed. Han gjorde mange forsøg, han både truede og lokkede, men så vidt jeg mindes, var der ingen, der faldt fra. I hele Køllerperioden var der vel enkelte hist og her, der lod sig lokke eller true til i det mindste foreløbig at bøje af ved at love ikke at tage til danske møder, love at melde sig ud af de forskellige foreninger, der nærmest var oplysningsforeninger.

Enhver af de udvisninger, som hist og her sattes i scene, fremkaldte stærke udbrud af harme både mand og mand imellem og i avisen. Her på egnen syd for Toftlund var udvisningsriset endnu ikke blevet rørt, og vi tænkte derfor, at bevtofterne havde taget stødet af for Toftlund amtsdistrikt. Det kunne ikke falde de bevidste danske ind at optræde på anden måde end hidtil, og den herværende foredragsforening holdt derfor sit sædvanlige månedsmøde i Branderup kro i januar 1899. Mødet var ikke så talrigt besøgt, som den slags møder før havde været; ikke få havde meldt sig ud af den slags foreninger, og selv om de stod som medlemmer, turde de ikke give møde. H. P. Hanssen holdt et fuldstændigt upolitisk foredrag og berørte ikke dagspolitikken, så alle deltagerne var enige om, at et sådant møde kunne da ikke oprøre myndighederne eller drage følger efter sig. Men de tog fejl. Ikke ret mange dage efter mødet fik de folk, der havde besøgt mødet og havde danske undersætter i deres brød, besøg af gendarmen, der stævnedes de danske undersætter til at give møde hos amtsforstanderen den næste dag. Han havde travlt på den korte vinter-eftermiddag, for så vidt jeg mindes, besøgte gendarmen over et dusin husstande, og der var ikke så korte afstande mellem de enkelte hjem. Jeg havde dengang en søn af provst Hy, Alminde, som kommis, men han var svagelig, og af den grund var han blevet hjemme et stykke tid ind i det

nye år. Gendarmen, højt til hest, holdt uden for døren og forlangte at få mig personlig i tale. Efter at have hilst, overbragte han den besked, at kommissen skulle give møde hos amtsforstanderen næste morgen. Jeg spurgte da helt troskyldigt, om han måske skulle udvises, derpå fik jeg et kort svar, at han ikke kendte amtsforstanderens bestemmelser og forlangte derpå kun at få den unge mand i tale. Nu først meddelte jeg ham, at det var meget vanskeligt, da han var i Alminde ved Kolding, 7–8 mil borte, men hvis gendarmen forlangte det, skulle jeg gerne gøre ham den tjeneste at lade stævningen gå til vedkommende. Jeg tilføjede dog, at han næppe ville efterkomme den, da han vel skulle udvises ligesom de bevtoffer. Derpå fik jeg intet svar, og heller ikke fik jeg svar, da jeg gerne ville vide, om han endnu skulle flere steder i samme ærinde. Med en kort hilsen vendte han hesten, satte i galop, thi hans ærinde havde hastværk.

Næste dag mødte de stævnedene i Toftlund til dels ledsaget af deres husbonde. Der blev gjort kort proces med dem. Der blev forelagt dem et papir, som de skulle underskrive, og det lød på, at de erkendte at have modtaget udvisningsordren og forpligtede sig til at være ude af landet inden 24 timer. Jeg tror ikke, at vedkommende tjenestefolk blev spurgt, om de ville slå en lille handel af og sælge den politiske overbevisning og deres ret til at færdes som frie danske mænd for den gunst at få lov til at beholde deres plads. Så vidt jeg mindes, var der ikke én af dem, der dengang blev udvist, der ville falde tilføje på sådanne vilkår. Da husbondene fik sundet sig lidt, kom de til det ret naturlige resultat, at nu skulle der ikke gives efter på noget område, da det ikke kunne blive værre, end det var, ja, de mest indsigtfulde udtalte endogså spøgende, at udvisningen havde bragt den fordel, i det det havde vist sig, at de fik det absolut nødvendige arbejde udført ved det tyende, der var tilbage, så de indtil videre havde sparet både kost og logis til de udviste. Men harmen sad inderst inde og knugede, og mand og mand imellem blev der udtalt mange bitre ord.

En af dem, der hurtigt fik sig rigtig sundet og begyndte at tænke på udad til og offentligt at give harmen tilkendte, var gårdejer H. J. Jepsen i Branderup. Han var hidtil blevet anset som en god dansk mand, men hørte ikke til de fremtrædende. De, der kendte ham bedst, anede dog, at han sad inde med mere, end det havde udseende af. Hans overvejelser førte til det resultat, at han syntes det værdigste svar på udvisningerne var et stort politisk møde i Toftlund, hvor et par af vore dygtigste ordførere kunne udtale, hvad der rørte sig rundt omkring i Nordslesvig. Han fik tilsagn af redaktør J. Jessen, Flensborg, og af gdr. P. Grau, Pøl, at de ville optræde som foredragsholdere, fik ligeledes sikret sig det største lokale i Toftlund, så nu gjaldt det om at være sikre på, at folk ville give møde i stort antal. For ligesom at give indbydelsen til mødet større vægt ville han have en del kendte mænd til at underskrive indbydelsen. Han begav

sig på farten for at samle underskrifter, men da han kom til nogle af dem, der før altid havde ført store ord, blev han slemt skuffet. Jeg mindes ikke, hos hvor mange han fik nej, men flere var det i hvert tilfælde, derimod mindes jeg klart den eftermiddag, da han kom østfra og kom ind i butikken for at fortælle mig det lidet lystige resultat. Jeg kunne straks se på ham, at der var noget i vejen, men fåmælt som han var, busede det ikke straks ud af ham, hvad det var. Jeg passede mit arbejde og lod ham gå sin gang tværs over butiksgulvet. Endelig standsede han, kom hen til pulten og udbød: »Vi skal nok få et møde alligevel!« Så først fortalte han, at han flere steder havde fået et nej i stedet for en underskrift, og han tilføjede: »Nu går jeg til de mere ukendte folk, jeg er sikker på, at de endnu ikke er blevet bange for Køller.« Og ganske rigtigt, han fik ja hos flere, som hidtil havde holdt sig i stilhed, men om hvem man nok vidste, at de var i besiddelse af en dyb selvstændighedstrang.

Indbydelsen kom i avisen, og mødet blev holdt og ikke alene det, men det var et af de bedste møder, vi nogensinde havde været med til. Desværre kan jeg ikke støtte min hukommelse med avisreferater, så det er nærmest indtrykket, jeg kan skildre, men dette indtryk glemmes heller aldrig. Tilstrømningen var ikke så stor, vistnok ca. 250 mennesker, men stemningen var ualmindelig god. Det mærkedes straks på sangen, der blev sunget, inden redaktør Jessen talte, og rimeligvis var Jessens foredrag også stærkt påvirket af den stemning, der slog ham i møde, og både hans og P. Graus foredrag var ualmindelig velholdte og stærkt opildnende.

Efter disse foredrag samledes vi om det sædvanlige kaffebord, og der blev lejlighed til for tilhørerne at komme frem med, hvad de havde på hjertet. I almindelighed er de politiske møder her på egnen ret livlige, men dette møde overgik alt, hvad vi hidtil havde kendt. Jeg mindes ikke talernes navne eller deres tal, kun har jeg mindet om, at det gik uafbrudt med småtaler eller med sang. Alle de udtalelser, der faldt, gik ud på, at just nu gjaldt det om at stå fast, ikke give efter på noget område, ikke melde sig ud af vore nationale foreninger, ikke, som en af talerne udtrykte det, at sælge sin tro for en søsling. Og de folk, som udtalte sig, holdt, hvad de lovede, og så vidt jeg mindes, var der overhovedet ingen af dem, der var til stede ved dette møde, der senere faldt tilføje for Køllers eller hans redskabers trusler eller lokkemad.

Desværre modstod ikke alle danske folk her på egnen alle de kunstgreb, der blev anvendt for at få folk til at give afkald på deres ret til som danske mænd at være medlemmer af politiske foreninger, at deltage i danske møder og lignende danske tilkendegivelser. Der skete udmeldelser af Vælgerforeningen, Sprogforeningen og Skoleforeningen i stort antal, og selv en så uskyldig forening som en herværende foredragsforening ansås for farlig. Jeg husker, at flere medlemmer kom til mig med udmeldelser, og når jeg spurgte om grunden, var årsagen for det meste den, at amtsfor-

standeren havde forlangt det, hvis de agtede at have et dispenseret barn i deres tjeneste om sommeren. De, der stod fast, blev chikaneret på alle områder. Skorstenene hos sådanne folk havde forbavsende mange revner, og alt fik gendarmen øje på. Følgen var som regel en tur til Toftlund og en mulkt. Var halsbåndet på en sådan mands hund lidt flosset, og var navnet ikke tydeligt på blik- eller messingskiltet, var det ensbetydende med en tur til Toftlund og mulkt. Uafbrudt ville gendarmen have besked om, hvilke folk, man havde i sit brød, og beviset for at de var tyske undersøtter måtte stadig fremlægges.

Myndighedernes angreb på forældreretten var dog et af Køllerpolitikens mest ondartede udslag.

Jeg fik lidt at gøre med de sager, der kom frem i Toftlund amtsdistrikt, da jeg som medlem af Vælgerforeningens tilsynsråd overværede bestyrelsesmøder. Det blev overdraget mig at holde vore politikere a-jour med, hvordan disse sager stod og hjælpe til, at forældrene ikke gav efter, når amtsdommeren truede med at tage forældreretten fra dem, der ikke ville tage deres børn hjem fra kongerigske skoler. Jeg mindes med glæde disse møder, jeg havde med forældrene umiddelbart, inden de skulle i forhør hos amtsdommer Lindemann.

Var der enkelte, der var mindre faste, så var der nok, der var fast besluttet på ikke at give efter, og de svage støttede sig så til dem. Såvidt jeg mindes, var der ikke én familie, der gav efter. Jeg siger med føje »familie«, thi begge forældrene blev stævnet i forhør hos hr. Lindemann, idet han vel gik ud fra, at han lettere kunne indvirke på moderen med sine trusler om fratagelse af forældreretten. Men han forregnede sig grundigt. Vi oplevede endogså et eksempel på, at en moder, der stammede fra et tysk hjem, og som af naboerne i det mindste blev betragtet som »halvtysk« ved dette angreb på hendes ret var en af dem, der stod allermest fast, og alle hendes børn har senere været på danske skoler.

En mand fra Branderup, P. M. Petersen, havde en stor børneflokk. Ham og hans kone havde vi altid betragtet som danske, men af de mere tilbageholdende. Da nu truslen om fratagelse af forældrerettigheden kom til dem, så vågnede den danske natur, og så rejste den stivhed sig, de altid har været i besiddelse af, til en anelig højde. Der blev gjort alt muligt for at indvirke på dem. En gang, de var stævnet for amtsdommeren, var samtidig en gammel hjemmetysker fra Branderup tilsagt at give møde, og han kom med ind i forhørslokalet for, som amtsdommeren bemærkede, at han kunne sætte sig ind i de forpligtelser, der nu skulle påhvile ham, når han skulle udøve forældreretten over P. M. Petersens børn.

Der blev ikke fældet dom denne gang, men uden for retssalen drillede faderen den påtænkte plejefader, idet han bad om tilladelse til, i det mindste én gang om ugen at få børnene at se, og han gjorde ham opmærksom på, at drengene var nogle uvorne knægte og andet mere, hvormed han

mente at kunne drille manden. Da truslen ikke virkede, gjorde Lindemann ikke skridtet fuldt ud og fratog ikke de pågældende forældreretten. Børnene blev på de danske skoler, hvor de var. P. M. Petersen blev fra den tid af en mand, vi altid kunne gøre regning på i politiske henseende. Han brød med statskirken, og han og hans familie blev medlemmer af Bovlund frimenighed. – Så vidt Nis Jensen.

Hans søn, Johannes Jensen, statskonsulent i mejeribrug, beretter i tilknytning til faderens optegnelser.

Når min far i sin omtale af forældresagerne skriver, at han havde megen glæde af disse møder, han havde med de indstævnedes forældre, inden de skulle til afhøring hos amtsdommeren, så kan jeg ikke lade være med at fortælle, hvorledes jeg som 10-årig dreng oplevede et af disse møder.

Det var en mørkegrå decembereftermiddag, at der samledes en 10–15 kvinder og mænd i vor dagligstue. Vel nok uden min fars viden sad jeg i en mørk krog i stuen og lyttede til, hvad der blev talt om. Af min fars udtalelse kunne jeg forstå, at det gjaldt om ikke at tage børnene hjem fra de danske skoler, og det var det, man drøftede. Jeg forstod, at det kunne blive farligt at sige nej til amtsdommerens trusler, og der skulle mod til at gøre det. Og så kom den afslutning på mødet, jeg aldrig glemmer. Min far spurgte de enkelte forældre, om de ville tage deres børn hjem. Jeg lyttede spændt, og så kom det: Nej! Nej! fra dem alle.

Jeg følte, at jeg havde været vidne til noget stort. Sådanne skulle man optræde, når retten blev krænkede. Jeg beundrede disse forældre og var vist også lidt stolt af min far, der havde indbudt til denne forhandling.

Breve fra pastor Gottlieb, Hviding og Øster-Lindet

Pastor *Frederik* Ludvig Theodor *Gottlieb*, er født i Finnerup (Løve herred ml. Slagelse og Høng) d. 28. januar 1803 som ældste søn af pastor Albert Ludvig Gottlieb og Thalia Frederikke Ahrends.

Han blev gift i Finnerup d. 11. september 1833 med Henriette (Jette) Georgia Erikson, (d. af sognepræst Andreas Erikson af Gjerslev og Marie Lorentse Brorson af Finnerup).

Han var student fra Roskilde 1821, blev kandidat 14/7–1829 og blev efter nogle år som kapellan og hjælpepræst

I. sognepræst i Sønder-Omme d. 16/5 1837

II. sognepræst i Hviding fra 17/7 1840 og

III. sognepræst i Øster-Lindet, Ribe stift, fra 10/7 1853.

Den 20/5 1867 blev han afsat af den tyske regering formedelst edsnægtelse.

Han døde i Roskilde d. 28. december 1867.

Hans brødre var: Carl, Jacob, Herman (cand. pharm. og brygger i Næstved) og Wincentz (apoteker i Roskilde).

Hviding gamle præstegård

Hans børn var:

1. *Albert G.* (Skibskaptajn i Switsers Selskab, boende i Helsingør, f. 1834, d. 1903).
2. *Andreas* (f. 1835, død 1841).
3. *Christian G.* (dyrlæge i Lyngerup, f. 1839, død 1929).
3. *Frederik Wincentz G.* (Præst i Hviding, senere i Klinte og Grinløse på Fyn, .f 1841 – d. 1930).
5. *Andrea* (f. 1843, g. m. plantageejer Nic. Thomsen).

Brev til Orla Lehmann

Hrr. Højesterets Advocat O. Lehmann, Kjøbenhavn.

Det ville næppe være sket under almindelige Omstændigheder, at jeg ville være faldet paa at skrive dig til, men den nuværende Tilstand er en usædvanlig, og da je gantager, at du i den nærværende bevægede Tid maa være en Person af megen Betydning, og jeg ikke kjender nogen anden af de fremragende Personligheder i Kjøbenhavn, har jeg troet at maate henvende et opraab til dig i den Overbevisning, at kan det ikke gavne, kan det heller ikke skade og det var dog muligt, at det kunde gavne. Du har selv mange Gange gjentaget: »Danmark indtil Eideren«, at jeg maa antage, at du vil virke til dette Maal med alle de Kræfter, sam staae til din Raadighed, men Eideren kan dog sandelig ikke forsvare sig selv; den vil taalmodig på sin Ryg overføre vort kjære Fædrelands magtrasende Fiender. Stemningen i Nordslesvig er saavidt min Erfaring naaer aldeles dansk i

Hviding kirke

den talrige Bondestand, men i et med Velstand og Velleved forkjølet Land som dette, kan denne gode Stemning ikke ventes bevaret længere end til Haabet om Hjælp fra Kongen maa opgives.

For hver en Dag som gaar forsvinder dette Haab mere, og mere og mere vokser Frygten for, at Hjælpen, naar den kommer, vil komme for sildig. Derfor burde den gode Stemning styrkes, og det kan kun ske ved at sende Militær, og ikke i nogen ringe Antal Personer. En dansk Officer i Rendsborg Fæstning har til sin Broder Byfogden i Ribe (som selv har fortalt mig det) bittert beklaget, at der ikke findes Forstærkninger til denne vigtige Fæstning, og yttret at af den lille Besætning, som findes der, vindes hver Dag nogle for Slesvig Holsteinerne, saa at Stemningen, der for en Maaned siden var god, nu er vaklende, at Officererne ikke vide hvad Øjeblik de og Fæstningen overleveres til Seperatiserne.

Da Brevet, som indeholdt denne Efterretning, allerede er 8 Dage gammelt, saa er maaske denne mægtige Fæstning allerede faldet. Derfor send dog endelig Militær herover men snart, snart; thi ellers frygter jeg at Danmarks Krone snart har mistet sin skønneste Ædelsten Slesvig; dersom her fandtes Militærpersoner, og især et saa betydeligt Antal Officerer, at de kunde organisere et Landeværn af Landbostanden, vil da et saadant let kunne rejses, men hvem skal nu overtage Ledningen af et saadant Foretagende. Hvorfor indkaldes ikke den talrige Krigsreserve? Den nærværende

Tid skulle man dog mene gjorde Fordring paa alle Landets Kræfter. Det nytter ikke, man skifter Ministre, naar man ikke tillige skifter System og der er i Sandhed ikke Tid til at nøle og tøve, da een spildt dag kan forspilde Slesvig.

Har man ikke Armatur saa maa denne vel i en Hast kunne skaffes ved at til Engelland afsende Dampskib og indtil da maa man bruge Leer og Høtyve; hvad Leemændene kunde udrette har den polske Revolution vist. Dog det er ikke min Hensigt at give Raad om hvorledes Nøden skal afvendes, men kun at pege paa den og sige, at kommer Hjælpen ikke snart, vil den komme for sildig. Som sagt her i Nordslesvig kjender jeg Stemningen her bedre end Folk i Kjøbenhavn, og Stemningen er for vigtig en Ting til at den maa lades upaaagtet og u-understøttet. Gud i Naade beskytte vort kjære Fædreland!

Din Fætter F. Gottlieb.

Hvidding: Nordslesvig 26 Marz 1848 i største Hast.

Hvidding, d. 13/4 1848.

Kjære Broder.

Du havde nok fortjent at jeg noget før skulde have svaret paa det sidste venlige Brev, men den forvirrede Tilstand hvori vi i den sidste Tid havde levet paa denne Gang tjene mig som en gyldig Undskyldning. Moder troer stadig at vi boe i Jylland, og uagtet jeg har gjort hende opmærksom paa at vi boe i Slesvig bliver hun dog ved paa sine Breve at skrive: Hvidding i Jylland; nu skulde jeg imidlertid ikke have noget imod at hun rykkede mit Kald Norden for Kongeaaen; thi man var da lidt længere fra Krigsskuepladsen. Allerede længe har jeg saavel som saa mange andre frygtet for det som nu er skeet; man føler sig omgivet ligesom af en lummer Tordenluft, og frygter hvert Øieblik for at Uveiret vilde bryde løs. De tyskdannede Embedsmænd havde allerede længe ikke lagt skjul paa deres Ønsker, og i den sidste Tid antog deres Mine et mere triumferende Udtryk, som just ikke var videre behageligt for os danskfødte og dansksindede Præster, som stedse have været de slesvigholsteenske Forræddere en Torn i Øiet. Gud har i Kjærlighed vaaget over os; thi havde det været 2 Dage endnu inden de danske Tropper havde overskredet Slesvigs Grændser, saa havde vi været oversvømmet af det tyske Røverpak, som allerede ikke var mere end 6 Mile fra os, og for hvem vi danske Præster vel vilde have faldet som de første Offere. En Dag kom endog det Rygte hertil at nu vare de tyske Frivillige ikkun 2¹/₂ Miil herfra og at de fore frem med Mord og Brand. Da tog jeg Kone Børn og gamle Major med mig og reiste til Ribe, hvor jeg vel ikke var mere sikker end her, men hvor jeg dog delte lige Fare med Andre. Tillykke viste det sig, at Rygtet var Løgn, og vi vendte

atter tilbage hertil, hvor vi af Hjertet bede ikke alene for os selv, men for det hele Land, at vi ligesom hidtil maae blive forskaanede for Krigens Elendighed. Besøge Eder vilde jeg gjerne men komme som Flygtninge fra Huus og Hjem og Eiendom, dertil havde vi dog ikke Lyst. Gud give dog i Naade Kongen Seier; Thi det er et Livs og Døds spørgsmål for gamle Danmark der forhandles. Kan Danmark gaae denne Crise igjennem, da har det i faae Dage gjort et Spring fremad, som Aarhundreder ikke vilde have bragt det til under almindelige Omstændigheder; men beseires det i Kampen, da er det knuust. Det er et spørgsmål om at være eller ikke at være. – At Flensborg er taget veed du naturligvis af Aviserne; destoværre var Højforræderen allerede flygtet paa sin hurtige Fuldblodsrender. Nu er den hele augustenborgske Øgleæt formodentlig forsamlet i Rendsborg, som jeg frygter ikke vil være saa let at tage som det størstedels dansk-sindede Flensborg.

Ved indtagelsen af Lygumkloster var jeg med tillige med omtrent 40 Frivillige her af Sognet forsynede med Bøsser og Landser. Det var en meget ublodig Seier. Denne lille Stad havde kun i 8 Dage den tydske Ære at staae under den provisoriske Regjering. Gid den aldrig mere komme der under! – Den Dag blev Amtsforvalteren, en Doktor og Gjæstgiver arresterede, ligesom det nu er Tilfældet med de fleste mistænkelige Embedsmænd, som ikke ere flygtede. Det er også dem, som på de fleste Steder have drevet hele Bevægelsen. De vare saa visse paa at Befrielsen var nær fra det danske Tyrannie!!! at de endog havde kogt Skinker, slagtet Fedekalve og gjort rent for værdigt at kunne tage imod de tydske Venner og Befriere. Hvad mon Kongen af Prøisen har isinde? han spiller vist et falsk Spil med os. En prøisisk Stabsofficer, som var på Reisen til Kjøbenhavn, vendte om da han hørte at Kongen var paa Als og har efter Rygtet havt en Sammenkomst paa Gravensteen med den danske Udenrigsminister, hvor vel Spørgsmaalet om Krig eller Fred skal afgjøres. – Mit Sogn har indsamlet Bidrag og købt 2 gode Kavalleriheste for Kongens Tjeneste. – Det er dog deiligt at see den almindelige Entusiasme for Konge og Fædreland alle Vegne! –

Min Kone og Børn ere raske; derimod hentede Majoren sig en ordentlig la Grippe paa Flugten til Ribe, som har bragt ham næsten til Gravens Rand; dog haaber jeg han kommer fra det endnu denne gang. –

Lad mig snart høre fra dig; du skal da strax faae Brev! – Det er mit faste Haab at Gud vil lade den retfærdige Sag seire; han beskyærme os alle! –

Alle her hilser venligst ved din hengivne Broder

F. Gottlieb.

P. s. Har du lyst kan du lade dette Brev cirkulere blandt Moder og Sødskende. Gud bevare Eder alle!
(fortsættes).

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

*ved H. Neumann, Christian Stenz
og W. Christiansen*

37. årgang . 1961

INDHOLD:

Almindelig historie

<i>Th. O. Achelis:</i>	Nogle slesvigere i »Østersøprovinserne«	241–243
<i>Olav Christensen:</i>	Belønning for druknendes redning	185–186
	En læreaftale fra 1751	186
	Glimt fra en begravelse 1763	186
	Kvægsyge 1765	131
<i>W. Christiansen:</i>	Kuriositeter	244
<i>H. V. Gregersen:</i>	Hans Adolph Brorsons visitats- indberetninger 36–36, 82–84,	122–124
<i>Frode Gribsvad:</i>	Nogle uddrag af lærer J. P. Lauesgårds dagbog 1866–67	5– 13
<i>J. Holdt:</i>	Af pastor N. A. Jensens dagbøger 1919–20	45– 54
	Indre Mission i Nordslesvig	189–192
<i>Niels Beyer Hostrup:</i>	Nogle minder	99–100
<i>P. Kr. Iversen:</i>	I hundredåret for herrerådenes oprettelse i Åbenrå og Sønderborg	113–115
<i>N. Petersen-Høkkel- bjerg:</i>	Arbejder- og bonderådene	209–215
<i>Peter Olesen:</i>	Tale ved afstemningsfesten 1961	54– 60

Enkelte lokaliteter

<i>Viggo Bancke:</i>	Forsamlingshuset »Frej« i Tyrstrup	116–120
<i>Chr. Bøgh:</i>	En gammel ansøgning om skolebyggeri i Hjordkær ..	65– 66
<i>Olav Christensen:</i>	Bagermester Georg Wandschneider (Haderslev)	222–224
	Haderslev bys ældste gadenavne	127–130
	Kvaksalvere i Åbenrå og omegn i 1700erne	167–168
	Skibskirurg Johann Ackers efterladenskaber (Haderslev)	23– 24
	Vedsted kirke klædt i sort (1766)	23
<i>Erik Eriksen:</i>	Fra et bryllup på Nørremølle	235–238
<i>F. Gottlieb:</i>	Breve fra Hviding og Øster Lindet	230–234
<i>H. V. Gregersen:</i>	En adelsfrøkens nedkomst i dølgsmål i Bolderslev 1631	188
	Doktor Faust i Åbenrå	81– 82
	Fra Trøjborgs sidste dage	142–152
	Hvad betyder navnet Trøjborg	152

	Jacob Fabricius den Yngres visitats i Kliplev og Kværs	200–204
	Lokal litteratur om Trøjborg	152
	Provst Peter Paulsens Åbenrå-kronik 1824	1– 4
	Slaget ved Bov den 9. april 1848	187–188
<i>Grove-Stephensen:</i>	Havde Sønderborg en byret?	42– 44
<i>Johns. Hertz:</i>	Restaureringen af Trøjborg ruin	133–142
<i>H. C. Hummeluhre:</i>	Fra det gamle Rends	179–183
	»Sotterup og omegn 1880–1910«	111–112
<i>Nis Jensen:</i>	Minder fra Toftlundegnen	
<i>S. Højmark-Jensen:</i>	Ballers ben (Ndr. Sejerslev)	183–184
<i>Holger Jacobsen:</i>	Folkeligt samfund i Åbenrå	69– 78
<i>Chr. Jørgensen:</i>	Om stednavnet Bøffelkoppel	178–179
<i>Poul Kürstein:</i>	Nogle enkeltheder i passionsalteret i Slesvig domkirke	31– 36
<i>Jens Lampe:</i>	Degne, skoleholdere og lærere i Notmark sogn	61–64, 85–88, 124–127, 162–164,
	197–200	
	Fra Toftlund kirkebog (1814)	165
	Øvelgønne (Notmark)	131
<i>Chr. Maibøll:</i>	Fra Schlesien til Sønderborg med trillebør	165
	Optegnelse fra en bondegård i Jejsing under Napoleonstiden	238–240
<i>Jonan Meyer:</i>	Klaus Præst fra Bov	120–122
<i>Jes P. Nielsen:</i>	Minder fra Kliplev	155–161
<i>Hejselberg Paulsen:</i>	De fattiges røst i Haderslev 1832	173–178
<i>Cornelius Schmidt:</i>	Fra Døstrup 1848	166
<i>Urban Schrøder:</i>	Historisk jubilæum i Varnæs	153–155
<i>Dr. W. Teuchert:</i>	Det gamle Frederiksstads huse	169–173
<i>H. Vad Thomsen:</i>	Et par spillemandsbøger fra Barsø	101–104
<i>Svend B. Troelsen:</i>	Et kloster i Råhede?	13– 14
	Sønderjysk landsby lagt i aske (Arnum)	131–132
<i>Hans Worsøe:</i>	Et hus forsvandt – Nybro 2, Åbenrå	193–197
	Haderslev skarpretterens virkefelt	166
	Offentlige brønde i Løgumkloster (1848)	166

Personalhistorie

<i>Børge Barløse:</i>	Pastor J. R. F. Augustiny og hustru	105–110
<i>Henning Heilesen:</i>	En dansk Sydslesvig-præst for 100 år siden (Pastor Pasbjerg)	221–222
<i>Chr. Maibøll:</i>	Peter Nielsen, skolemester i Notmark	88
<i>Hejselberg Paulsen:</i>	Hans Andreas Kier	25– 30
<i>H. F. Petersen:</i>	Andreas Jacob Henneberg	89– 99

IV

	Folklore	
<i>P. O. Grau:</i>	Remser fra Als	167
<i>Chr. Maibøll:</i>	Kilder og fester i Ketting o. 1825	15– 18
	Minder om sanktpetersdag i gammel tid	39– 40
<i>H. F. Petersen:</i>	Rumlepotten	18– 22
<i>Aug. F. Schmidt:</i>	Fra Sydslesvigs sagnverden	206–208, 215–220

Forskelligt

	Anmeldelse af Troels Jørgensens bog om Andreas Hojer ved Morten Kamphövener	204–206
	Fra nationalmuseets arbejde i Sønderjylland	44
	Fortegnelse over dagbladsartikler 1960	66– 68
	Henvendelse til Haderslev-seminarister (1884–1920)	161
	Hjemstavnsugen	40–41, 78– 81

STEDFORTEGNELSE

A
 Agerskov 37
 Agtrup 111
 Allerup 37
 Almsted 85
 Arnum 131
 Asserballe 80
 Augustenborg 80
 Aventoft 185

B
 Barsø 101
 Bedsted 221
 Bevtoft 37, 225
 Bjolderup 79, 189
 Bolderslev 188
 Bov 120, 187
 Bovlund 45
 Branderup 38, 225 ff.
 Brede 28, 167
 Broager 11
 Brændstrup 190
 Bylderup 111
 Bøffelkoppel 178

C
 Christiansfeld 13

D
 Daler 167
 Drengsted 44
 Dybbøl 53
 Døstrup 80, 166

E
 Ellehoved 208

F
 Fjelstrup 10
 Forballum 143
 Frederiksstad 90, 169 ff.
 Frøslev 121
 Fynshav 162

G
 Gram 122, 189
 Grøngård 44
 Gånsager 80

H
 Haderslev 24, 54, 79, 113, 127,
 131, 161, 166, 173 ff., 186, 210,
 223 ff.
 Halk 237
 Hanved 51

Hejsel 45
Hellevad 167
Helved 124, 197
Hjoldelund 221
Hjordkær 65
Hjortlund 84
Hoptrup 190
Hviding 13, 230 ff.
Hygum

J

Jegerup 189
Jejsing 39, 80, 99, 238
Jynde vad 45

K

Karlum 205, 215, 217
Ketting 15 ff.
Kliple v 155 ff., 200
Kværn 207
Kværs 200
Københoved 83

L

Lintrup 83
Løgumkloster 113, 165, 234
Læk 207, 208

M

Medelby 207, 216
Mjolden 5
Moltrup 11
Munkbrarup 207
Møgeltønder 48, 80

N

Nordborg 79, 113
Notmark 61, 85, 88, 114, 131, 162,
197
Nustrup 83, 123
Nykirke 207
Nørre Løgum 244
Nørre Sejerslev 183

R

Ravsted 52
Rends 45, 54, 179 ff.
Rinkenæs 189
Rudbøl 185
Rurup 38
Rødding 83, 190

Røde kro 46
Rømø 40
Rørkær 39
Råhede 13

S

Skrave 83
Skrydstrup 123
Skærbæk 37, 45
Slesvig 31
Sommersted 190
Sottrup 111
Stedesand 25
Stenderup 37, 82
Stepping 5
Svenstrup 165
Søderup 5
Sønderborg 42 ff., 79, 107, 113,
165, 244
Sønderløgum 208, 216

T

Tinglev 26, 80
Toftlund 36, 52, 165, 225
Trøjborg 133 ff.
Tyrstrup 79, 116
Tønder 38, 80, 95, 113, 185, 242,
244
Tårning 209 ff.

U

Ullerup 11

V

Valsbøl 19
Varnæs 153
Vedsted 23
Vilstrup 5
Visby 167
Vodder 244
Vojens 225

Ø

Ørderup 37
Øster Lindet 82, 230 ff.
Øster Løgum 26
Øster Terp 52

Å

Åbenrå 1 ff., -9, 26, 69 ff., 79, 81,
113, 167, 187, 191, 193
Åstrup 11

Fra et bryllup på Nørremølle

Hans Christian Erichsen og min Datter Anna Catharina Hanssen bekom til deres Bryllup, som holdtes paa Nørremølle den 9. Maj 1845, følgende Varer:

35 Pund Kaffe à $6\frac{3}{4}$ Sk.	Courant	14	Mark	12	Sk.
12 Pund Kandis à $6\frac{1}{2}$ Sk.		4	»	14	»
10 Broden Melis 101 Pund à $6\frac{1}{2}$ Sk.		41	»		
5 Pund Puddersukker à 5 Sk.		1	»	9	»
$\frac{1}{4}$ Pund Kongothe				8	»
10 Pund Rosiner à 6 Sk.		3	»	12	»
12 Pund Korender à 7 Sk.		5	»	4	»
4 Lod Nelliker 4 Sk., $\frac{1}{2}$ Pund Kanel 12 Sk. ...		1	»		
1 Pund Allerlei 10 Sk., 1 Pund Peber 8 Sk. ...		1	»	2	»
2 Lod Kardemomme 10 Sk., 2 Lod Muskat- blomme 10 Sk.		1	»	4	»
2 Lod Safran à 26 Sk.		3	»	4	»
$\frac{1}{8}$ Pund Koriander 1 Sk., $\frac{1}{4}$ Pund Annis 2 Sk.				3	»
35 Pund fin Carolina Ris à $3\frac{1}{2}$ Sk.		8	»	12	»
35 Pund Svedsker à $3\frac{1}{2}$ Sk.		7	»	$10\frac{1}{2}$	»
5 Pund Sirup à $3\frac{1}{2}$ Sk.		1	»	$1\frac{1}{2}$	»
4 Pund Sennop à 5 Sk.		1	»	4	»
21 Pund Meredike (= tysk: Meerrettich, d. e. Peberrod) à 3 Sk.		3	»	15	»
$4\frac{3}{4}$ Kander Eddike à Sk.		1	»	3	»
1 Oksehoved med 127 Kander Rødvind à 12 Sk.		95	»	4	»
30 Kander Ungvin à 7 Sk.		13	»	2	»
$28\frac{3}{4}$ Kander Rom à 12 Sk.		21	»	9	»
$37\frac{3}{4}$ Kander Brændevin à 6 Sk.		14	»	$2\frac{1}{2}$	»
16 Karduser K. N. Tobak à $4\frac{1}{2}$ Sk.		4	»	8	»
4 Pund Portorico og Maryland à $7\frac{1}{2}$ Sk.		1	»	14	»
2 Pund Puddersukker à 5 Sk.				10	»
8 Pund Lys à 6 Sk.		3	»		
$2\frac{1}{2}$ Tønde Øl à 4 Mark		10	»		
1 Tønde Rug		7	»	8	»
7 Skæpper Hvede à 9 Mark Tønden		7	»	14	»
1 fed Ko 25 Rdl.		75	»		
1 dito Kalv 4 Rdl.		12	»		
1 Boden Melis $8\frac{3}{4}$ Pund à $6\frac{1}{2}$ Sk.		3	»	$9\frac{1}{2}$	»
4 Skæpper fin Boghvedegryn à 26 Sk.		6	»	8	»
<hr/>					
Courant 378 Mark 15 Sk.					

	Courant	378	Mark	15	Sk.
30 Stk. Citroner	2	»	2	»	
2 Skæpper Byg til Mel	1	»	6	»	
Malepenge for Hvede og Byg			10	»	
resterer 11 Stk. Vinglas, 9 Snapseglass, 1 Flaske, 3 Ølglass, tilsammen 24 Stk. à 2 Sk.	3	»			
Bagerens Regning for Tvebakker, Franskbrød og Lysbrød	17	»	14	»	
Slagter Paulsens Regning for 43 Pund Kød à 3½ Sk.	9	»	6½	»	
	<hr/>				
	Courant	413	Mark	5½	Sk.

Herved bemærkes, at hvad Favntre der gik til Bagen og i Bryllupstiden, det veed jeg ikke, og altsaa vil jeg (skænke eder) det.

Derimod har I tilgode:

Slagter Paulsen betaler mig for Huden af den fede Ko og for Kalveskindet af den fede Kalv . 12 Mk.					
3 Lispund eller 42 Pund Talg à 5 Sk.	13	»	2	Sk.	
Retur 7 Karduser K. N. Tobak à 4½ Sk.	1	»	15½	»	
1 Anker med 20 Kander Rødvin og 1 Kande mere, tilsammen 21 Kander à 12 Sk.	15	»	12	»	
5 Kander Ungvin à 7 Sk.	2	»	3	»	
4 Kander Rom à 12 Sk.	3	»			
1 Anker m. 19½ Kander Korn- brændevin, dito 3 Kander, tilsammen 22½ Kander à 6 Sk.	8	»	7	»	
¾ Skp. Boghvedegryn à 26 Sk.	1	»	4	»	
1 Tønde Øl	4	»			
6 Stk. Citroner		»	4	»	
150 Stk. Tvebakker, bliver ef- ter 190 Stk. for 1 Mk.			13	»	
3 Pund Meredike à 3 Sk.	9	»			
			63	»	5½ »
	<hr/>				
	Courant	350	Mark		

Af Eders bryllupsgave blev her tilbage

100 Rdl. Courant og 62 Rdl. à ⅔

tilsammen 162 Rdl. eller Courant 486 Mark

Hertil føies følgende:

til Eders bryllup giver jeg Eder 25 Rdl. eller	75	»
istedet for en Hest til min Datter 50 Rdl. eller	150	»
Jakob Smed fik 3 Skinker, 48 ^{1/2} Pund à 4 Sk.	12	Mark
Jeg modtog 18 Stk. Skinker, holdt 241 Pund, hvorfra for Bindseler 1 Pund, resterer 240 Pund à 4 Sk.	60	»
	72	»
	<hr/>	
	Courant	783 Mark
Herfra føres Eders Bryllups-Regning, som ses paa forrige side	350	»
	<hr/>	
	Du fik tilgode	Courant 433 Mark

betalt og afgjort d. 24. Maj

Chr. Hansen

Der var til brylluppet indkøbt for 413 mark 5^{1/2} sk., derfra gik dels, hvad Chr. Hansen havde fået for kohuden og kalveskindet samt talgen, dels hvad der levnedes af de indkøbte varer, så at brylluppet kostede 350 mark. I brudegaver havde brudefolkene fået 162 rdl. (vistnok 100 rdl. courant og 62 rigsbankdaler) desuden 25 rdl. af Chr. Hansen og endvidere 50 rdl. i stedet for en hest. Endelig var der 21 skinker, som bryllupsgæsterne forud havde bragt til bryllupsgården, og hvoraf 3 var solgt til Jacob Smed, medens de 19 gik ind i Chr. Hansens forretning. Resultatet blev derfor, at brudefolkene fik 433 mark foruden, hvad brylluppet havde kostet.

Dette specificerede regnskab fra en »sundevedsk kost«, der er ført af pigens far, Kresten Hansen, Nørremølle, har vi fået overladt af gårdejer Erik Eriksen, Halk, der oplyser, at Kresten Hansen var den, om hvem Hans Peter Hanssen skrev: »Nede ve Kresten i e sik, der hæ de vel nok e skik, jen brue og jen brænde, jen løffe og jen rende, olt gæe for e ful foss.« Her var både brænderi og bryggeri, bageri og købmandshandel, og der blev ført et ualmindelig nøjagtigt regnskab, hvad ovenstående redegørelse vidner om.

Erik Eriksens mor var datter af det unge par, der viedes i 1845. I 1870 var hun på Sandbjerg højskole, hvor eleverne i forventning om, at franskmændene ville vinde krigen, lærte en del fransk bl. a. Marseillaisen, som man agtede at afsynge ved modtagelsen af de franske tropper ved krigens afslutning. Det blev ikke hende, der kom til at synge for franskmændene, men derimod sønnen. Ved afstemningsfesten i Halk den 10. februar i 1920, deltog et par franske officerer. Erik Eriksen blev opfordret til at byde disse

velkommen, og han sang da på deres modersmål den franske nationalsang, sådan som han havde lært end af sin moder. Officererne blev meget betaget, de sprang op og gjorde honnør.

»Jeg tænkte da på alt det, min mor havde lært mig,« slutter Erik Eriksen sin lille beretning. »Jeg måtte kvæle en hulken i røsten. Det blev ikke mor, men hendes dreng forundt at opleve, at et håb gik i opfyldelse.«

Optegnelser fra en bondegård i Jejsing i Napoleonstiden

Af Chr. Maibøll.

Bondegården, der ligger østen for den gamle skole i Jejsing, har oprindeligt været en kogsbølsk fæstegård, som indtil for nogle år siden fra 1688 af er gået i arv inden for samme slægt. I tiden fra 1769 til 1797 ejedes gården af Nicolai Callesen, der afgik ved døden den 2. oktober sidstnævnte år og efterlod enke Marie f. Lassen, tre sønner og to døtre. Den ældre af sønnerne, Christen Nicolaisen var svagelig og gav derfor afkald på sin ret til gården, som den 20. maj 1805 tilskreves de to brødre Calle Nicolaisen og Lorenz Adolph Callesen. Sidstnævnte viedes den 23. marts 1816 i Højst til Marie Kiestine Nielsen fra Bøgvad og blev derved ejer af et solvigsk fæstebol i denne by (en hel plov), som han den 28. december 1818 solgte til Enevold Nissen. De to brødre, Calle og Lorenz Adolph, har efterladt sig flere regnskabsbøger, der omfatter årene fra 1803 til 1818 og bringer mange interessante oplysninger om landbrugets forhold i en tid, der var præget af store krige og statsbankerotten.

I efteråret 1809 traf Calle Nicolaisen følgende aftaler for at sikre sig arbejdskraft til gårdens drift: Andreas Jacobsen, der må have været ejer af et mindre landbrug, skulle for tiden fra mikkelsdag 1809 til samme dag 1810 have 27 rigsdaler slesvig-holstensk kurant; herfra gik 1 rdl. for pløjning af A. Jacobsens jord i foråret og efteråret. Drengen, Peter Jacobsen, skulle have 6 rdl. og et får i foder og græs. Boy Weisser, der var i tjeneste fra majdag til mikkelsdag 1810, fik som løn 19 rdl. og to kørsler, nemlig seks læs flager (tørv) og tre læs hø. Pigen, Maren Rasmusdatter fra Rens, fik som løn fra påske til mikkelsdag 1810 10 rdl. Pigen, Mette Christensen fra Mosebøl i Strellev sogn (nævnt 1810), leverede et par karter, som kostede 5 rdl. 12 skilling i gamle penge, mens hendes årsløn var 16 rdl. i ny penge. Rasmus Hansen fra Tidsholm, der også kom til gården mikkelsdag 1810, fik som årsløn 11 rdl., der betales med følgende afdrag: Et lam = 1 mark, 1 pund tobak = 8 skil., et par træsko = 9 skil., den

24. februar: 4 skil., den 3. april: 1 pund tobak = 9 skil., den 9. april: 6 skæpper rug = 4 mark 11 skil, den 5. juni: 3 skæpper boghvede a 8 skil. = 1 mark 8 skil., for at pløje tre skæpper land 1 mark 8 skil., den 27. juli til et nyt pibehoved 20 skilling og et halvt pund tobak 3 skil., og endelig betaltes restbeløbet den 29. september 1811 med 7 rdl. 39 skilling. Markus Tjellesen fra Hostrup fik som daglejer i tiden fra den 8. oktober 1810 til den 14. april 1811 4 skilling pr. dag. Han modtog den 22. december 5 rdl., i januar 1811 et pund tobak til 9 skil., den 9. april en tønde boghvede = 4 mark og den 5. maj 9 rdl. Markus Tjellesen havde overtaget tærskningen af kornet, og helligdagene gik med i samme akkord, men søndagene var fri. Det gjaldt tærskningen af rugen, som krævede særlig omhu, og for hver trave tag, han tog af, fik han to skilling.

Calle Nicolaisen meddeler under 10. juni 1810, at han for et tidsrum af tre år havde hyret Rasmus Niensens hus i Jejsing med gård, høkeri og jorder; den årlige afgift var 32 rigsdaler i ny penge, ligesom han skulle svare for hoveriet. Det drejer sig vistnok om byens gamle kro, hvor der tidligere fandtes høkeri.

Samme år traf Calle Nicolaisen aftale med sin nabo, smedemester Jens Carlsen, at denne for et beløb af 18 mark skulle holde to heste beslæt for og bag og to heste for. Desuden købte gårdejeren en ny plov af smeden, som skulle betales på følgende måde: i penge 7 mark, en tønde rug = 14 mark, en tønde boghvede = 10 mark, pløjning for 9 mark og endelig for den gamle plov 10 mark. Gårdejeren begyndte sine afdrag med 2 skilling møllepenge i Jynde vad mølle for en skæppe bygmel. Den 18. februar leverede han smeden en skæppe rug (1 mk. 12 skilling) og betalte 10 mark. I maj måned fik smeden to grise (12 mark), en tønde boghvede (10 mark) og fire skæpper rug (7 mark). Ind imellem havde smeden fået to gange tre mark i rede penge, og da Calle Nicolaisen den 23. juli yderligere leverede tre skæpper rug (5 mark 4 skilling), kunne han notere, at restgælden til smeden kun beløb sig til 15 mark 14 skilling, som betaltes i penge eller sedler til november 5 mk. 18 skil., til jul 5 mk. 8 skil., den 3. januar 3 mark og resten, 3 mark, den 30. juni 1811.

Den 31. oktober 1808 opmålted gårdens jorder, som angives med 131 demat 73 17/18 kvadratroder. Om besætningen haves ingen sikre oplysninger, men efter oversigten over antallet af kalve og lam, der tilfaldt sognepræsten som tiende i årene fra 1810 til 1816, har der næppe været mere end otte køer og to moderfår på gården. 1810 fik præsten en kalv, efter at han året før havde modtaget et lam. 1813 beholdt bonden kalven og betalte i stedet for 5 rdl. til præsten, som igen fik en kalv 1816. At græsningen af fedekvæg har spillet en større rolle for gårdens ejer, ses af den kendsgerning, at Calle Nicolaisen den 22. april 1815 har noteret salget af fem stude, en kvie og en tyr til bonden på Wrågård for 149 rdl. 44 skilling.

Calle Nicolaisen eller Callesen døde ugift den 14. juli 1818 i en alder af 37 år. Nogle uger før, den 2. juni, havde han ved testamente tilsikret broderen Lorenz Adolph Callesen i Bøgvad den halve gård i Jejsing og 1000 mark af den mødrene arv. Den ugifte søster Cathrine Dorothea beholdt livsvarigt to huse med kålgårde i Jejsing plus årlig 200 mark lybsk. Søsteren Marie Cathrine, gift med bonde Niels Martensen ved åen (Møgel-tønder sogn), der havde fået arv og udstyr, måtte nøjes med 100 mark.

Lorenz Adolph Callesen, der 1802 opholdt sig hos læreren i Rantrum (Mildsted sogn) og senere hos en lektor ved latinskolen i Husum for at udvide sine kundskaber i tysk og regning, har efterladt sig en mængde optegnelser, deriblandt et regnskab fra de år, da han arbejdede som hus-slagter og tækkemand, og et andet fra 1814, som han har ført for tække-mand Chresten Martensen i Store Emmerske. Samme år arbejdede de, vistnok i fællesskab, hos guldsmed Bødewadt i Tønder, der betalte sin regning den 14. november 1814 med 34 mark 6 skil. At Lorenz Adolph Callesen altid var ved penge, ses af de mange lån, han gennem årene har ydet moderen og de to brødre. Her skal kun meddeles følgende udpluk af hans lille hefte, som han kalder »Regnskabsføring«, en landmands bog: Den 20. maj 1811 købte min moder hos Petersen Angel i Tønder en halv skæppe salt for 1 mark 8 skilling og to pund sæbe for 1 mark. Den 10. juni samme år fik moderen 1 rigsdaler 11½ skilling til sæbe og den syge broder Christen Callesen til noget vin og krydderier, som Rasmus Hansen fra Tidsholm købte til dem. – Den 4. oktober 1812 bekom min søster Cathrine Dorothea af mig 2 mark 11 skilling i en 2 rdl. 24 skilling-seddel, som vi havde fået for uld i Solvig Mølle. – Den 7. november 1812 købte Lorenz Adolph i Tønder et pund kaffebønner til moderen og søsteren for 14 skilling og krydderier for 2 skilling. – Samme dag fik han isat tre ruder i to lygter for 1 mark 2 skilling. – Den 8. juli 1815 købte jeg i Tønder et frammer vognreb til 14 skilling, et bagvognsreb kostet 1 mark 8 skil., et halvt pund risengryn = 3½ skilling, kauringer for 2 skilling, to dåser tjære (vognsnørrelse) = 9 skilling, tilsammen 3 mark 4½ skil. – Den 11. januar 1816 fik jeg en bog beslagen ved guldsmed Bødewadt med et spænde, som skal koste 3 rigsdaler, og han bekom 2 gamle spænder, som vejte 4 lod, for 2 rdl. – Den 1. februar 1816 betalte jeg for ti ruder i pissel og kammer til glaser Sørensen 22 skilling.

Nogle slesvigere i »Østersøprovinserne«

Ved Thomas Otto Achelis

Det var sikkert de fleste unge slesvigeres agt, som gik ud fra landet mellem Ejderen og Kongeåen, hvor der jo ikke fandtes et universitet, at komme tilbage til deres hjemstavn og virke blandt landsmændene. Det var ikke alle, der kom tilbage. Nogle blev aldrig færdige med deres studier, andre blev fordrevet fra det land, deres fædre havde dyrket i lange tider, og nogle drog af en eller anden grund, som vi ikke kender, ud og forsøgte at skabe sig en fremtid langt borte fra fædrelandet.

Her skal tales om nogle slesvigere, som kom til »Østersølandene«. Af disse havde Estland været dansk indtil 1346, dets gamle hovedstad var Reval, hvis estniske navn Tallinn betyder »de danske stad« og hvis våben var og stadig er de tre løver. Det er dog Riga, de fleste sydslesvigere, som her skal omtales, kom hen til.

Her blev *Johan Tast*, en søn af Husums kendte reformator og bysekretær. Omtrent 1532 må han være født, 1551 blev han student i Rostock, hvor hans navn dog ikke findes i matriklen. Da den tyske ordensstat var gået i opløsning, var de to provinser på begge sider af Düna-floden, Kurland og Livland, og dermed også Riga kommet under polsk overhøjhed; i denne tid nåede Polen under Stefan Batory sin højeste magtudfoldelse. Tast blev adlet. Han stillede sig i modsætning til den luthersksindede befolkning på Batorys side og blev, da lutheranerne 1584 atter fik magten i byen, spændt på pinebænken og henrettet som polsk kollaboratør, et offer for sin pavevenlige politik.

Som student fra Husum (*Husensis*) betegnes sig i Erfurts matrikel *Johannes Laurentius*. Han var en søn af Laurentius Atzen, som var præst i Witzwort i Ejdersted. Faderen døde i foråret 1603 og i vinteren kom sønnen til Erfurt. 1607 blev han præst i Gallentin i Mecklenburg og 1625 i Martens i Estland. Han døde i slutningen af året 1638 eller i begyndelsen af 1639, han var i hvert fald i marts 1639 »neulich verstorben«. Stillingen må have været meget vanskelig for ham, da han kendte såre lidt til landbefolkningens estniske sprog. Ved ungdommens undervisning, ved katekisationerne og ved skriftemål måtte han derfor benytte degnen som tolk.

Ligeledes fra vestkysten, fra Husum, kom *Petrus Matthias Fabricius*.

Det er muligt, at han var broder til den Johan Fabricius fra Husum, som blev student i Helmstedt 1613. Han selv er ikke fundet i matriklerne. 1617 var han i Narva enten lærer eller hofmester. 1629 blev han præst i Ampel (Estland) og døde i Reval 28. februar 1644.

Det var i Kejserkrigens tid, Fabricius var præst i Estland. Samtidig virkede i Livland *Ericus Hildebrand*. Hvor hans vugge har stået, ved jeg ikke,

idet han i matriklerne betegnes som *Sleswicensis Holsatus*. Han forekommer i Frankfurt sommeren 1620 og i Königsberg 11. juni 1622. 1625 blev han præst i Schorlen, 1629 i Libau; der døde han 1644, i det samme år som Fabricius.

Den sidste student fra vestkysten er *Johannes Uppendorff*. Han er født i Tønder i april 1645, vistnok søn af den Hinrich Oppendorff, som blev borger i Vidåbyen 1634. I Tønder og Flensborg blev den unge Johannes forberedt til studierne, kom først, som de fleste tøndringer den gang, til Rostock i foråret 1664. Så var han en af de 34 studenter, der den 9. oktober 1665 som de første indførte deres navne i Kiels matrikel; samtidig blev Johannes Prætorius fra Højst præstegård, som sammen med Johannes Uppendorff havde været i Rostock, immatrikuleret i Kiel. Derefter besøgte Uppendorff universiteterne Helmstedt og Leipzig, hvor han dog ikke findes immatrikuleret – han mente måske, at han kunne bruge pengene til noget andet og bedre –. Han kom så atter til Kiel og blev der magister, efter at han havde studeret i 6 år. Magisteren kom tilbage til fødebyen og blev hofmester for provst Stephan Kenkels Børn. Sandsynligvis har han undervist den Bernhard Kenkel, som 1691 blev faderens efterfølger. 1672 blev han rektor ved den tyske skole i Stockholm, 1678 rektor i Riga. Han var en dygtig skoleleder, og lyceet blomstrede i hans tid. 1698 fik han et kald til Dorpat som professor, men han døde den 4. september 1698, inden han havde tiltrådt stillingen.

De næste tre slesvigere kom fra Slesvigs østkyst. *August Detlev Nissen* var født i Nordborg den 1. september 1693 som søn af provsten Diedrich Nissen og Valborg Thorstraten fra Flensborg. Sønnen blev født to uger efter faderens begravelse, og dermed hænger det vistnok sammen, at han ikke, som det ellers var skik i præstefamilier dengang, gik videnskabens trange vej. Vi træffer ham 1728 som leder af borgerforsamlingen (»Dockmann«) i Riga 1728; 1746 blev han rådmand; han døde den 16. september 1761.

Ligeledes fra Nordborg og ligeledes virkende i Riga var *Laurentius Klincker*. Han er døbt i Nordborg den 30. januar 1689 som søn af diaconus Johannes Bugislaus Klincker og Anna Maria Harboe; farfaderen var fra Skælskør, morfaderen fra Ringe. Lauritz, som han kaldtes i dåbsprotokollen, blev student i Leipzig 1715 og kom 1717 til Königsberg, hvor han som faderløs student blev optaget »gratis«. Opholdet i denne universitetsby gav vistnok anledning til, at han blev notarius publicus i Riga. Hvornår han fik denne stilling, hvor længe han beholdt den og hvornår han er død, ved jeg ikke. En henvendelse fra universitetsbiblioteket i Kiel til stadsarkivet i Riga forblev ubesvaret.

Fire af de omtalte mænd kom til Letland, to til Estland, en til Livland. Til Kurland kom *Bernhard Caspar von Saldern*. Som søn af amtsskriver Friedrich von Saldern og Anna Maria Kamphøener er han født i Åbenrå

den 10. oktober 1719 og dermed en yngre broder til den gottorpsk-russiske statsmand Caspar von Saldern. Bernhard blev student i Kiel 1734 og flyttede næste år til det nye universitet i Göttingen. Føst 1752, 33 år gammel, blev han diaconus i Bauske. Det var på en tid, da broderen som afsat tjenestemand levede på Schierensee ved Kiel; han kan derfor ikke have hjulpet ham til den forholdsvis beskedne ansættelse. I 31 år virkede Bernhard Caspar von Saldern i Bauske. Han døde den 23. november 1783.

For to af de anførte studenter havde opholdet i Königsberg vistnok foranlediget, at de kom til de baltiske stater: Hildebrand 1622 og Klincker 1717. I Kejserkrigens tunge år kom mange slesvigere til dette universitet, som blev kaldt »das Wittenberg des Ostens«. Enkelte har kortere eller længere tid fået ansættelse i det tidligere til ordensstaten hørende område, som jo lå udenfor riget (indtil 1871). Således var *Jacobus Saxo* fra Flensborg lærer i Elbing 15–79–1580 (imm. Königsberg 1578), *Johannes Conradi* fra Lysappel prorektor i Königsberg 1615 (imm. 1614), *Eddo Jacobs* lærer i Königsberg 1628 (imm. 1624), *Erich Paysen* fra Husum præst i Selgenfeld, senere i Böttchersdorf og Allenau (imm. 1633 og 1637), *Christian Prætorius* fra Sønderløgum lærer i Königsberg indtil 1688 (imm. 1682). Nærmere oplysninger om disse mænd findes enten i Arends bog om gejstligheden eller (for Paysen og Prætorius) i P. Friedrichsens skoleprogrammer fra Husum 1824 og 1832.

LITTERATUR:

- H. J. Böthführ, Die Rigische Ratslinie von 1226 bis 1876 2. oplag 1877.
H. V. Gregersen, Niels Helvad – 1957. S. 33.
Th. Kallmeyer, Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands; 2. oplag ved G. Otto – 1910.
W. Meyer, Baltische Studenten in Kiel – 1930. S. 116.
H. R. Paucker, Esthlands Geistlichkeit in geordneter Zeit- und Reihefolge – 1849.

Fra redaktionen:

Ved sidste bestyrelsesmøde meddelte museumsinspektør Neumann, at han ønskede at fratræde redaktionen. Vi vil da gerne bringe ham en varm tak for trofast og behageligt medarbejderskab gennem årene.

Efter at bladets stiftere, seminarielærer Eskildsen og amtslæge dr. Lausten-Thomsen efter godt 22 års virke som bladets udgivere nedlagde deres redaktionsposter i 1947, blev hvervet overdraget museumsinspektør Neumann og arkivar Iversen, der med deres indgående kendskab til landsdelens historie videreførte bladet på smukkeste måde.

Vi ved, at vinterens travle foredragsvirksomhed omkring i forsamlingshuse og skoler samt sommerens krævende udgravninger derude i marken lægger beslag på hr. Neumanns tid, men vi håber, at vi også i fremtiden i Sønderjysk Månedsskrift må få lejlighed til at høste glæde af hans omfattende arkæologiske viden og høre om nyhederne fra museets arbejdsfelt.

KURIOSITETER

1. I maj 1864 fik Olde Hinrich Rickmers, der var født på Før i 1819, ansættelse på seminariet i Tønder. Han underviste bl. a. i dansk, regning og religion ved den danske afdeling, men gjorde dog ikke ubetinget fyldest i dansk. Når eleverne skulle notere et facit på vægtavlen, udbød han: »Lader os nu dette på tavlen henkaste«, og skulle de finde et skriftsted, sagde han til dem: »Kaster nu op i eders bibel!«

2. Carsten Petersen fortæller i sin bog »Slesvigske Præster«, at præsten i Sønderborg kom i forlegenhed, da han skulle indføre en barnedåb i kirkebogen 1627. Der var nemlig opgivet 60 faddere. Selv om det var tvillinger, der var blevet døbt, så var det dog rigeligt, især da Fyrstelig Nåde ikke tillod flere end fem. Indtil videre undlod da præsten at bogføre navnene.

3. Hvert ungt par, som agtede at gifte sig, skulle iflg. kongelig anordning plante et vist antal træer, men mange gjorde det ikke. Præsten P. M. Dahler i Vodder undslog sig i 1742 for at vie en mand i sognet, fordi træplantningen ikke var sket. I den anledning skrev den uheldigt stillede brudgom til amtmanden bl. a.: »Byen, hvor jeg bor, ligger som bekendt ved Vesterhavet, hvor der ingen skovegn er, derfor står

jeg i det faste håb, at kongen vil give mig fri for plantningen, da imidlertid mine omstændigheder ikke tillader mig at afvente den kongelige resolution.« Det viste sig så heldigt, at Vodder sogn – vel for klimaets skyld – var undtaget fra plantningspåbudet, og brylluppet kunne altså tillades.

4. Lige så vigtigt som præsten var musikanterne. I 1728 skulle der læses fra prædikestolen, at musikanten i Tønder amt Joh. Schwensen havde fået kongelig konfirmation på kald og privilegium til at opvarte ved bryllup, barnedåb etc. Man skal henvende sig til ham 14 dage før tiden for at erfare, hvilken dag det passer for ham.

5. Fra Nørreløgum omtales i 1728 en ejendommelig begravelse. Hans Jakobsen havde mistet sin datter, men brød sig ikke om at have nogen præst til at tale over hende. Han forlangte i stedet for, at liget skulle synges bort fra hjemmet. Dette nægtede præsten, da det ikke var skik, men tilbød at synges hende rundt om kirken. Dette ville nu Hans Jakobsen ikke. Til sidst ville præsten takke over graven, men det agtede Hans Jakobsen selv at gøre. Så fik præsten lov til at tie stille. Til gengæld rejste han lige til Tønder og fortalte provsten, hvad der var hændt.

Chr.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spiritnosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Ta' BUKO
til bords...**

Brede Sogns

Spare- og Lånekasse

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

1/2 Sønderjyds Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskeraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Windfeld-Hansens
Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved M. Møller

HADERSLEV

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Bogtryk

Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri - Jernbanegade 8 - Tønder - Tlf. 2 15 50